

O SOBĂ CU CAHLE-OALĂ DIN SECOLUL XIV LA CUHEA—MARAMUREȘ

DE
RADU POPA

Înceind cu câțiva ani în urmă săpăturile arheologice din reședința bogdăneștilor de la Cuhea (azi Bogdan Vodă, jud. Maramureș) și publicând rezultatele cercetărilor¹, nu am putut preciza modul de încălzire al locuinței aflate în mijlocul incintei fortificate din punctul „Grădina lui Cîrlig” de pe terasa înaltă a Izei. Pornind de la lipsa, pe podeaua dezvelită, a oricăror urme de vatră sau sobă, ca și de la descoperirea urmelor unui sistem de armături din lemn, cu tălpi și stâlpi îngropați în pământ, am afirmat că această podea a aparținut unei pivnițe-depozit și că încăperile de locuit se aflau la nivelul superior².

Între timp, cercetările asupra unor reședințe feudale din secolele XIII—XIV și, mai ales, luarea în discuție a turnurilor-locuință, ne-au dus la concluzia că cea mai plauzibilă reconstituire a locuinței din reședința întărită a bogdăneștilor este aceea a unui turn-locuință cu utilizare permanentă. El cuprindea unul sau două nivele, construite din lemn cu lipitură groasă de pământ, deasupra pivniței-depozit aflate la nivelul solului și delimitate printr-o temelie de piatră legată cu pământ³. O asemenea interpretare este sprijinită, prin altele, de dimensiunile locuinței, laturile de 9 și 12 m corespunzând perfect celor ale cunoscutului turn-locuință ridicat la Cilnic pe la 1260—1270 de o familie de greavi sași⁴. De asemenea, grosimea mare, de circa 1 m, a temeliilor locuinței bogdăneștilor, ca și existența aceluși sistem de sprijinire interioară din lemn, justifică reconstituirea unei înălțimi apreciabile a construcției.

¹ Radu Popa — Mircea Zdroba, *Șantierul arheologic Cuhea. Un centru voievodal din veacul al XIV-lea*, Baia Mare, 1966, p. 8—32. Am revenit cu precizări asupra datării: R. Popa, RRH, 5, 1966, 5, p. 770—772 și 774 precum și monografia *Țara Maramureșului în veacul al XIV-lea*, București, 1970, p. 236.

² R. Popa — M. Zdroba, *op. cit.*, p. 13.

³ R. Popa, *Dacia*, N.S., 16, 1972, p. 260 cu nota 62 și *passim*.

⁴ Radu Heitel, *Cetatea din Cilnic*, București, 1968.

Ținând seama de caracterul locuinței, de clima Maramureșului și de natura inflamabilă a pereților construcției, trebuia dat totuși un răspuns la problema încălzirii încăperilor, printr-un spațiu de foc bine izolat. Reexaminarea materialelor recoltate în săpătură ne ajută să dăm acest răspuns.

Printre bucățile mari, incendiate, de lipitură de pământ, purtând în unele cazuri amprente birnelor pe care a fost aplicată, prăbușite într-un strat gros pe podeaua pivniței-depozit cu prilejul distrugerii reședinței bogdăneștilor, se găsesc câteva fragmente cu aspect particular. Spre deosebire de marea majoritate a fragmentelor care poartă urmele amestecului cu paie, cele la care ne referim provin de la o lipitură groasă făcută din lut curat. Dar, ceea ce este mai important, amprente circulare de pe aceste fragmente sînt marcate prin sănțuiri transversale regulate, amprente rezultînd deci din imprimarea în lut a unor corpuri cilindrice cu pereții onduțați sau canelați. Nu poate fi vorba, așadar, de amprente unor birne de lemn. Dealtfel, pe unul din aceste fragmente de lut ars, s-au păstrat trei asemenea amprente, dispuse într-un plan triunghiular, cu distanțele dintre goluri de 0,02—0,025 m (fig. 1a).

Concluzia, mai greu de formulat la data săpăturii, datorită poate unor prejudecăți asupra nivelului de dezvoltare și de civilizație a societății românești din prima jumătate a secolului al XIV-lea dar datorită și lipsei din țară a unor analogii pentru o epocă atît de timpurie, a ajuns acum să se impună de la sine. Această concluzie a fost ușurată și prin descoperirea recentă, la Rîmnicu Vilcea, a unor fragmente asemănătoare de lipitură de lut, avînd încă prinse pe ele cahle în formă de oală, provenind de la soba unei case de țîrgoveț din prima jumătate a secolului al XV-lea⁵. În locuința din reședința întărită a bogdăneștilor exista, la mijlocul secolului al XIV-lea, atunci cînd s-a produs distrugerea ei prin incendiu⁶, o sobă construită din cahle-oală.

Identificarea cahlilor propriu-zise, în materialul ceramic recoltat dintre resturile locuinței, întîmpină anumite dificultăți. Ceramica fiind foarte fragmentară iar formele cahlilor-oală, din această fază de început a evoluției sobei medievale de cahle, fiind destul de apropiate de acelea ale oalelor obișnuite, deosebirile funcționale nu sînt totdeauna certe. Se adaugă și împrejurarea că incendiul, care a pus capăt locuinței amintite, a produs puternica ardere secundară a materialului ceramic, uneori pînă la deformare, împiedicînd deci identificarea fragmentelor cu urme de folosire în pereții sobei.

⁵ Descoperirea aparține colegei Elena Busuloc, fiind comunicată la sesiunea anuală de rapoarte a Institutului de arheologie din februarie 1971 și apoi la sesiunea D.M.I. din ianuarie 1973 (*O casă de orășean din prima jumătate a secolului al XV-lea la Rîmnicu Vilcea*: sub tipar în volumul de comunicări). Mulțumim autoarei pentru discuțiile asupra materialelor, pe care ni le-a arătat.

⁶ Pentru data distrugerii reședinței bogdăneștilor, în afară de argumentele expuse în locurile citate la nota 1, putem folosi și catarama hexagonală din aramă cu virfurile în formă de floare de crin, găsită printre resturile incendiului (R. Popa — M. Zdroba, *op. cit.*, p. 25, fig. 16 c) care își găsește analogii printre piesele de acest gen descoperite în morminte din Ungaria, datînd din secolul XIV; cf. Szabó Kálmán, *Kulturgeschichtliche Denkmäler der ungarischen Tiefebene*, Budapesta, 1938, p. 49, cu fig. 204, 207 și 208.

Ținând seama totuși de analogiile din literatura de specialitate și de amprentele de pe bucățile de lut provenite din pereții sobei, credem că acestea din urmă i-au aparținut următoarele piese sau tipuri ceramice:

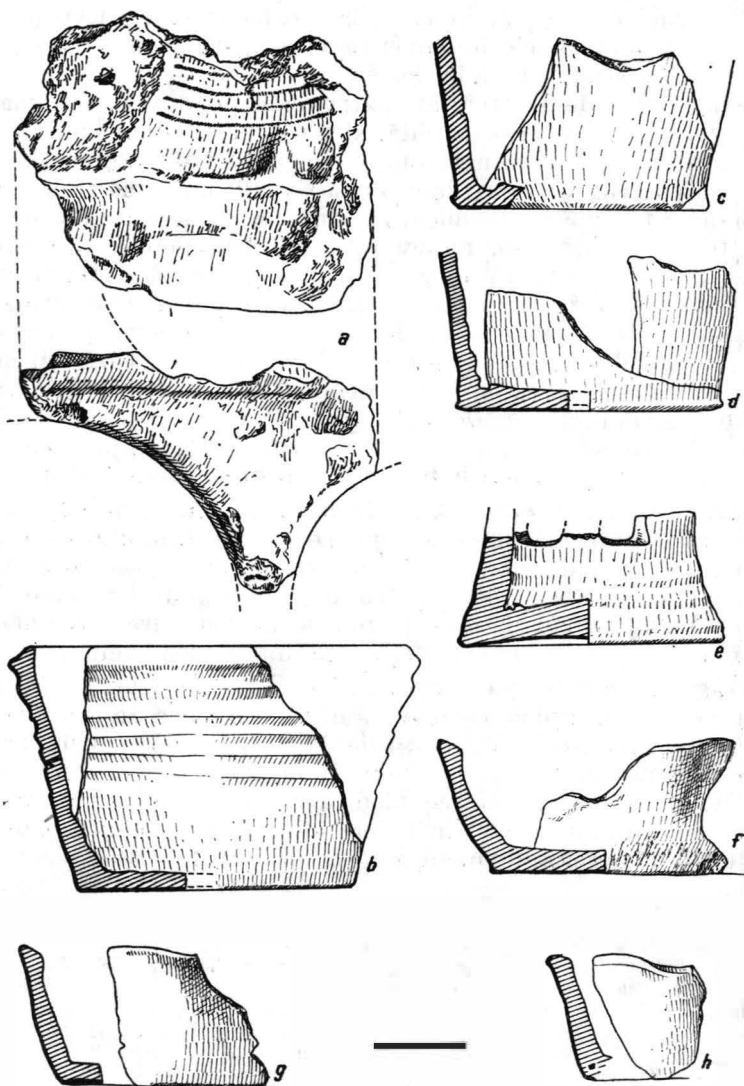

Fig. 1. Cuhea. a fragment de lipitură cu amprente de cahle; b—d cahle scunde tronconice; e fund de cahlă (?) cu deschideri laterale; f—h fragmente de cahle (?) scunde cu gura lobată.

a. Fragmente de la oale mici, tronconice, cu gura mai largă decât fundul, mod elate la 1 cata rapidă și arse la roșu. Pereții și fundul au grosimea de 0,5 cm. Una dintre aceste oale se întregeste parțial, avînd dia-

metrul fundului de 9,5 cm, cel al gurii de circa 12 cm, iar înălțimea de 8 cm. Pereții au în interior „coaste” superficiale iar în exterior, cam de la jumătatea înălțimii în sus, caneluri foarte largi. Buza este ușor îngroșată și teșită oblic spre exterior (fig. 1b—d). Interpretate la data descoperirii ca fiind „castronașe” folosite poate ca pahare⁷, aceste piese trebuie acum incluse, fără nici o rezervă, în categoria cahlelor-oale. Există în acest sens analogii în materialele descoperite în Ungaria, unde piese identice au fost datate în secolul al XIV-lea⁸.

b. Fragmente de la trei sau patru oale de dimensiuni mai mari, lucrate la roata cu învîrtire rapidă, dintr-o pastă omogenă, nisipoasă, și arse la roșu sau la cenușiu-gălbui. Judecînd după fragmentele găsite, diametrul maxim al acestor oale depășea 12 cm, înălțimea lor era de 20—25 cm iar forma tronconică, cu gura mai lată și fundul drept (fig. 2 a—e). Relativ subțiri, de numai 0,3—0,5 cm, pereții sînt prevăzuți cu coaste regulate atît în interior cît și în exterior pe aproape întreaga înălțime, pînă sub buză. Aceasta din urmă este puțin îngroșată și teșită spre interior⁹. Pe două fragmente de buze și pe interiorul pereților altor cîteva fragmente din acest tip de cahlă-oală, se păstrează un strat de smalt verzui. Interpretarea lor drept cahle-oală ar fi foarte grea dacă nu ar exista analogii în literatura de specialitate¹⁰ și, mai ales, dacă undulațiile („coastele”) lor exterioare nu s-ar potrivi perfect în amprentele cu șanțuri transversale de pe bucățile de lut ars despre care a fost deja vorba.

c. Fragment din fundul, lărgit la bază, al unei oale (?) lucrate la roată, din pastă omogenă, arsă la roșu. Diametrul fundului este de 9 cm iar grosimea pereților de 1 cm. La înălțimea de 3,2 cm, acolo unde s-a și spart oala, pereții ei aveau două sau mai multe deschideri laterale în forma unor fante (fig. 1e). Evident că oala nu putea folosi drept recipient, utilizarea ei în alt scop, eventual ca sfeșnic, nefiind totuși exclusă¹¹.

d. Fragment dintr-o piesă ceramică masivă, realizată inițial la roată și apoi îngroșată prin aplicarea unei cămăși exterioare de lut. Pasta arsă la roșu. Pereții sînt groși de 2 cm, fiind străbătuți de mai multe orificii circulare cu diametrul de 1,7 cm. Pe fragment s-au păstrat trei asemenea orificii, orientate diferit, ceea ce pledează pentru reconstituirea piesei, din care acesta a făcut parte, în forma unei semisfere sau a unei calote (fig. 2g). Pe fața exterioară piesa a fost, cel puțin parțial, acoperită cu

⁷ R. Popa — M. Zdroba, *op. cit.*, p. 31 și fig. 21/44.

⁸ Holl I., *Középkori kályhacsempék Magyarországon*, I, BudRég, 18, 1958, p. 213, fig. 3/1; idem, *Mittelalterliche Funde aus einem Brunnen von Buda*, Budapesta, p. 26, fig. 28, ultimele arse reducător. Sintem dator să renunțăm, cu acest prilej, la rezervele pe care le-am formulat asupra interpretării acestor piese drept oale-cahlă; cf. recenzia noastră în SCIA, 15, 1968, 2, p. 258.

⁹ R. Popa — M. Zdroba, *op. cit.*, fig. 21/45—47.

¹⁰ K. Szabó, *op. cit.*, p. 92, fig. 423—432 a; I. Méri, *Figurenverzierte Ofenkacheln Volks-tümlichen Charakters aus dem mittelalterlichen Ungarns*, ActaArch Hung, 12, 1960, p. 360, pl. 109/7, cu fundul mult îngustat, în formă de potir. Buza este identică cu aceea a cahlei-oală publicată de Holl I., *Mittelalterliche Funde*, fig. 28.

¹¹ Nu cunoaștem deocamdată analogii pentru un eventual tip de cahlă-oală din secolul XIV cu deschideri-fante în partea inferioară. Asemenea piese apar în secolul XV și le-am întilnit la Suceava (săpăturile autorului) după cum sînt cunoscute și în Transilvania (I. Méri, *op. cit.*, p. 358 și pl. 111/2), deschiderile avînd însă un caracter decorativ iar nu unul funcțional pentru o fixare mai bună, cum pare a fi cazul la piesa noastră.

smalt verde. În lipsa analogiilor și datorită dimensiunilor reduse ale fragmentului, apartenența piesei la o sobă de cahle-oyală rămâne ipotetică¹².

e. Trei margini de la vase scunde, lucrate la roată, cu pereții groși de 0,8 cm și cu gura lobată. La două dintre fragmente profilul s-a păstrat

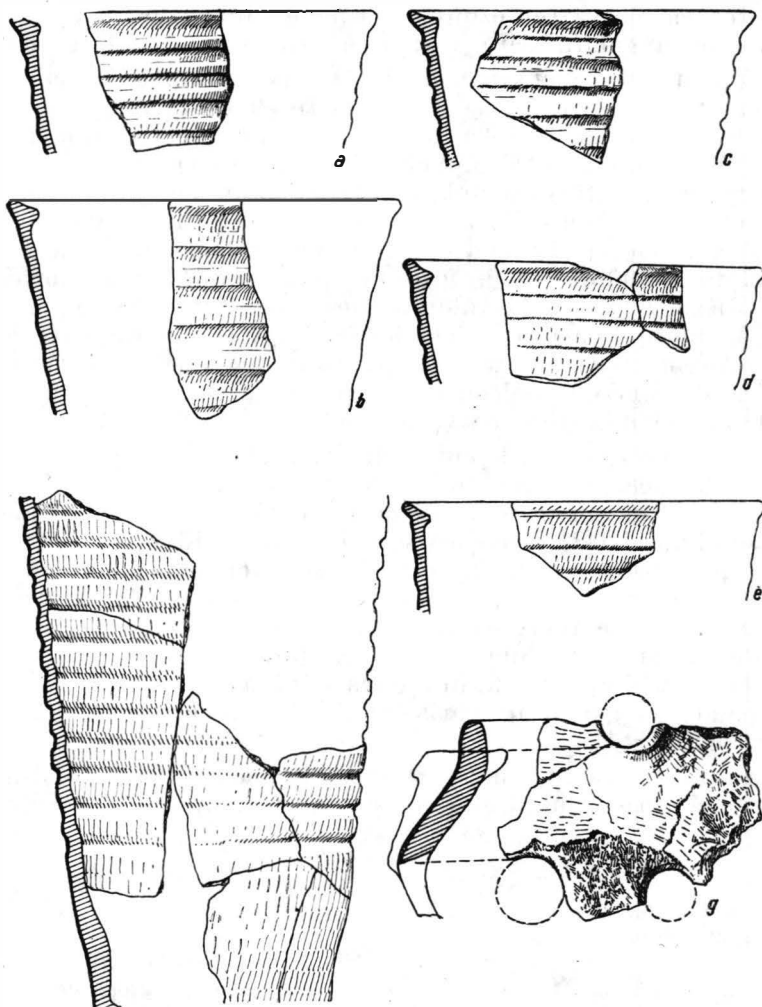

Fig. 2. Cuhea. a-f fragmente de cahle înalte tronconice; g fragment de cahlă (?) cu orificii circulare.

¹² Dacă fragmentul provine de la o cahlă, atunci aceasta a fost de o formă mai complicată, derivată din tipul convex (închis spre exterior) atestat în Ungaria în secolul al XIV-lea; cf. I. Holl, *Középkori kályhacsempek*, p. 213–214. În mediul orașelor din Ungaria, smaltul verde, așternut direct pe pasta arsă, apare încă de la sfârșitul secolului XIII, pe ceramică importată din Austria; I. Holl, *Mittelalterliche Funde*, p. 17.

pînă la fund, astfel încît știm că au avut înălțimea de 4,5 cm. Datorită dimensiunilor mici ale fragmentelor, pe care nu se păstrează decît pornirea cîte unui lob (fig. 1f-h), am socotit că este vorba de opaițe¹³ și că lobarea gurii s-ar datora ciocului de opaiț, cu atît mai mult cu cît asemenea tipuri de opaițe sînt cunoscute în secolul al XIV-lea¹⁴. Ținînd seama, totuși, că am găsit fragmente de la trei vase asemănătoare, nu putem exclude posibilitatea ca ele să reprezinte un tip de cahle-oală, cu gura cvadri-lobată sau rectangulară, care să-și fi găsit locul undeva în corpul sobei.

Reconstituirea sobei sau a sobelor¹⁵ din care au făcut parte materialele prezentate nu poate depăși stadiul ipotezelor. După cum se știe, soba de cahle a evoluat de la soba simplă țărănească, construită din piatră sau din lut deasupra unui soclu, încălzită din exteriorul casei, așa cum se mai pot vedea și astăzi exemplare în zonele muntoase din centrul Europei și chiar în Maramureș¹⁶. Prima modificare, în direcția care va duce spre ceea ce înțelegem în mod obișnuit sub termenul de sobă din cahle, a constat din introducerea, în grosimea peretelui de lut, a unor oale menite să radieze și să dirijeze căldura. Desigur că foarte de timpuriu, poate chiar de la început, aceste oale folosite drept cahle primitive au avut și un rol decorativ¹⁷. Caracterul decorativ al sobelor, datorat inițial modului de dispunere al oalelor-cahle, s-a accentuat prin realizarea unor cahle tot mai complicate și mai ornamentate.

Cele mai vechi exemple cunoscute de asemenea sobe din cahle-oală datează de la începutul secolului al XIV-lea și au ajuns pînă la noi în special datorită unor izvoare iconografice. Este de presupus că încă de la sfîrșitul secolului XIII, asemenea sobe existau în Elveția sau în Austria. Reconstituirile propuse pentru primele sobe cu cahle-oală sînt foarte diverse, întemeindu-se în special pe material etnografic relativ recent și, doar în parte, pe reprezentările schematice din izvoarele iconografice (fig. 3). Pe parcursul secolului al XIV-lea, forma cahlelor și a sobelor s-a diversificat în mod apreciabil, în a doua jumătate a veacului folosindu-se deja, în palatele regale și în marile centre eclesiastice din Ungaria, cahle cu decor figurativ¹⁸.

În țara noastră nu au fost semnalate încă, după cîte știm, cahle sau cahle-oală din secolul al XIV-lea și cu atît mai puțin din prima jumă-

¹³ R. Popa — M. Zdroba, *op. cit.*, p. 25 și fig. 19/34.

¹⁴ I. Holl, *Mittelalterliche Funde*, p. 20—21, fig. 24/2. Asemenea opaițe circulare scunde, prevăzute cu un cioc, nu sînt cunoscute și la Dunărea de Jos în secolele XIII—XIV.

¹⁵ Vorbim despre sobe, la plural, deoarece prezența mai multor tipuri de cahle-oală, ca și probabilitatea existenței mai multor încăperi (o sală mare de 10/7 m la primul nivel și două camere la al doilea nivel?) ne îndeamnă să postulăm prezența, în momentul incendiului, a cel puțin două sobe.

¹⁶ Resturile pe care le-am găsit în săpăturile din Maramureș, pe podeaua unor case din secolele XIII—XIV, sînt deocamdată prea puțin concludente, pentru a afirma că de la soba (sau vatra închisă, înconjurată printr-o construcție din pietre și lut) casei țărănești maramureșene, contemporane reședinței bogdăneștilor, a putut porni, prin adăugarea cahlelor-oală, evoluția înspre soba de cahle.

¹⁷ Pentru începuturile sobei de cahle, vezi Rosemarie Franz, *Der Kachelofen*, Graz, 1969, p. 14—23.

¹⁸ I. Holl, *Középkori kályhacsempék*, p. 215 și urm.

tate a acestuia¹⁹. Faptul ar putea să se datoreze stadiului mai puțin avansat al cercetărilor de arheologie medievală din Transilvania sau, poate, dificultății de a distinge, la investigarea unor straturi bine datate, fragmentele de cahle-oală de cele provenind de la oale comune, atunci cînd desco-

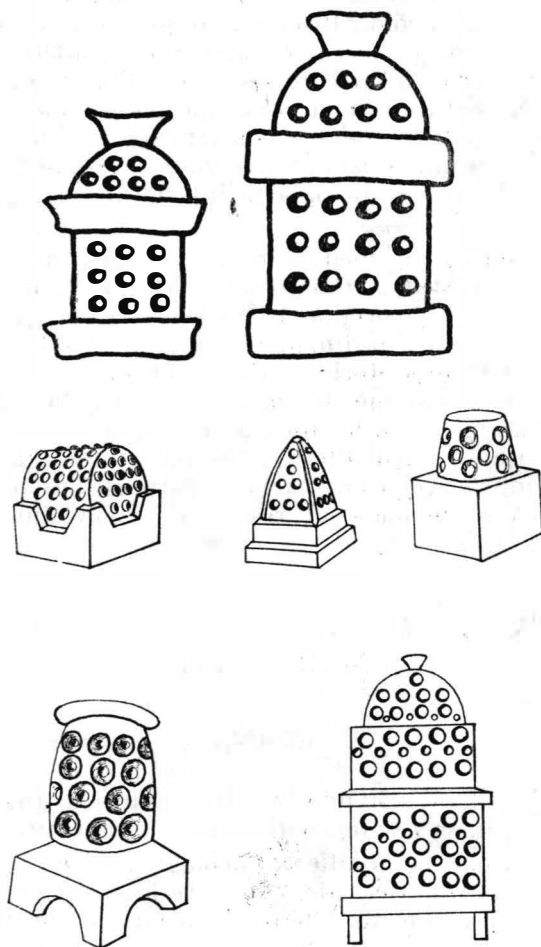

Fig. 3. Reconstituirii de sobe din cahle-oală (după I. Holl și R. Franz).

¹⁹ Soba de la Rîmnicu Vilcea mai sus amintită a putut să fie construită cel mai devreme la începutul secolului al XV-lea, deoarece nu credem că perioada de folosire a unei asemenea sobe să fi depășit două-trei decenii. Recent au fost semnalate și publicate cahle-oală într-o reședință feudală de la Soslănești (Dinu V. Rosetti, BMI, 41, 1972, 2, p. 29 și 36, fig. 8—10) care ar putea data de la cumpăna veacurilor XIV și XV. Este totuși de remarcat folosirea ciudată și nefuncțională a cahlelor-oală de la Soslănești, cu golul umplut de pămînt și cu gura îndreptată în jos, sugerînd refolosirea unor cahle provenite de la altă sobă sau utilizarea, în soclul unei sobe de cahle-oală, a pieselor deteriorate.

perirea lor nu este însoțită de alte indicii. Este mai mult decât probabil că cercetările viitoare, în special cele din mediul orășenesc și al curților feudale din Transilvania, să dea la iveală multe asemenea materiale.

Cît privește data și filiera pe care au ajuns la Cuhea, în mediul românesc maramureșan, cahllele-oală și soba sau sobele în care au fost ele folosite, putem aduce unele precizări, folosindu-ne de întreg ansamblul descoperit și cercetat acolo. Biserica de piatră din Cuhea, construită în stil gotic timpuriu, datează aproximativ din anii 1330—1340, din perioada în care Bogdan era voievod al Maramureșului²⁰. Caracterul apusean al planului monumentului ca și prezența pietrei cioplite, cel puțin la portal și la soclu, pledează pentru construirea monumentului de către o echipă de meșteri străini, aduși de către voievod. Cu acest prilej și-a putut face apariția și soba din cahle-oală în interiorul turnului-locuință al voievodului.

Adoptarea de către mediul românesc — și ne referim, desigur, numai la virfurile acestui mediu social — a unei inovații atât de prospete în chiar locurile ei de origine, își are și o altă explicație. În timp ce în turnurile-locuință construite din piatră sau cărămidă, cum ar fi cele de la Cheresig, Suseni-Rîu de Mori sau Cilnic, problema încălzirii încăperilor se poate rezolva prin cămine deschise, adosate zidurilor sau amenajate în grosimea zidului, în turnul-locuință al bogdăneștilor, construit din lemn, se cerea găsirea unei soluții diferite. Soba din oale-cahlă satisfăcea atât nevoia încălzirii interioarelor cît și aceea a caracterului deosebit — circumstanțiat de epocă și de loc — al reședinței voievodului maramureșan.

UN POËLE AUX CARREAUX-POTS DU XIVe SIÈCLE DE CUHEA— MARAMUREȘ

RÉSUMÉ

Quand Bogdan, le voïvode de Maramureș avant 1343, passa en Moldavie (vers 1360), sa résidence de Cuhea fut détruite par un incendie.

Une fois effectuées ses fouilles archéologiques à Cuhea en 1964—1965, l'auteur de la présente notice laissa ouverte la question de la restitution de la résidence princière et de l'habitation qui en constituait le noyau. Par la suite, il est arrivé à la conclusion que cette résidence comportait une tour-habitation, construction en bois reposant sur des fondements de pierre, dont les dimensions étaient de 9/12 m et qui se composait de un ou deux niveaux élevés au-dessus d'un rez-de-chaussée-dépôt.

Grâce à un nouvel examen des matériels retirés des décombres dus à l'incendie, l'auteur parvient à préciser le genre de chauffage utilisé pour cette habitation. De grands blocs de glaise cuite marqués d'empreintes ondulées et accompagnés de tessons de pots coniques correspondant à

²⁰ R. Popa, SCIV, 17, 1966, 3, p. 515—520; idem, *Țara Maramureșului*, p. 225.

ces empreintes, témoignent de la présence d'un ou deux poêles aux carreaux faits de pots. Il s'agit des poêles de ce type les plus anciens connus en territoire roumain. Fort probablement ce système de poêles a été adopté vers les années 1330—1340, période où le voivode avait appelé à Cuhea des artisans étrangers afin d'y bâtir une église en pierre, de style gothique.

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1. Cuhea. a fragment de glaise cuite avec des empreintes de carreaux; b—d carreaux-pots en tronc de cône; e fond de carreau (?) à ouvertures latérales; f—h fragments de carreaux (?) faits de pots bas à l'embouchure lobée.

Fig. 2. Cuhea. a—f fragments de carreaux faits de pots élancés en tronc de cône; g fragment de carreau (?) à orifices circulaires.

Fig. 3. Restitution de poêles faits de carreaux-pots (d'après I. Holl et R. Franz).

